DE OUDE VEENEN EN HET PRINCEHOF.

Nu een van de mooiste riet- en onland-complexen staat voor goed eigendom van de gemeenschap te worden en daardoor blijvend voor alle natuurliefhebbers in den ruimsten zin, dus zeer zeker ook voor de watersportliefhebbers behouden kan blijven, zal het zeker menigeen ook interesseeren wat wel de geschiedenis van dit landschap geweest is.

Deze geschiedenis, voor zoover ze althans in geschreven of gedrukte geschiedbronnen is na te gaan, is natuurlijk niet zoo heel oud. De oudere geschiedenis van Friesland — voor zoover deze uit overblijfselen der menschelijke beschaving is op te diepen — ligt eensdeels op de aan Drenthe aansluitende hoogere zand- en hoogveengronden in het Zuid-Oosten, waar in de laatste jaren buitengewoon interessante vondsten zijn gedaan, die tot vele duizenden jaren voor onze jaartelling teruggaan, anderdeels op de kleigronden van Westergoo en Noordelijk Oostergoo waar op de klei de terpen-beschaving van eenige eeuwen vóór Christus geboorte af te vinden is.

Hoe de hier tusschen gelegen met vele meren en andere waterloopen doorsneden laagveenstrook er in de vroegere eeuwen heeft uitgezien kan nòch door den archeoloog nòch door den historicus worden aangetoond. De bioloog echter zal dit zeker op voldoende wijze voor ons kunnen reconstrueeren.

Wij kunnen ten dezen volstaan met dit gebied vóór en in de 15e eeuw te beschouwen als „vogelweide". Een landstreek, die voor den mensch weinig anders dan als jacht- en vischterrein waarde had, moeras en water deels met laag hout, hier en daar ook met hooger opgaand geboomte bedekt. De oude boomstronken „stobben" genaamd, die in onze laagveenstreken geregeld diep in het veen en met de wortels op het daaronder liggend zand worden aangetroffen zijn er de bewijzen van. Reeds aan jhr. Johan Vegelin van Claerbergen, Grietman over Doniawerstal, die in 1766 in zijn betoog over de Veengraverijen zijn waarschuwende stem deed hooren tegen het roekelooze verveenen van deze laagveenstrook was dit bekend. Hij noemde reeds als soorten van boomen onder 't „moer", d. i. het laagveen aangetroffen: mast- of denneboomen, eiken, hazelaars en berken. Ook hem was het reeds bekend, dat deze boomen meestal geveld liggen „in een strekking uit den westen of noordwesten na het oosten of zuidoosten" en hij maakt dan ook reeds de gevolgtrekking, dat deze streken vroeger droog genoeg hebben gelegen om opgaand hout een standplaats te kunnen geven en dat de in de oude traditie voortlevende z.g.n. Kymbrische vloeden deze bosschen zullen hebben ontworteld. 't Is natuurlijk niet onmogelijk, dat in die vroegere eeuwen omstreeks den tijd, dat in het Oosten het Wonder van Bethlehem geschiedde, er naast den jager en den visscher ook nog enkele andere belanghebbende passanten in ons veengebied werden aangetroffen.

't Is een mogelijkheid, dat de Romeinsche vloten, bij de pogingen om ook Germanie te onderwerpen, een veiligen weg over onze meren hebben gezocht, of dat de op de zand- of kleistreken wonende Friezen uit deze streek reeds veen en turf begonnen te halen. Reeds de Romeinsche bioloog Plinius toch meldde van naast de Friezen wonende strandbewoners, die hunne op terpen gebouwde hutten verwarmden door het stoken van grond of derrie, die zij vooraf met de handen hadden bewerkt en in de zon gedroogd.

Er was echter voor de terp- en zandbewoners toen nog te over hout en veen in de nadere omgeving hunner woonplaatsen te vinden, dan dat wij behoeven te veronderstellen, dat zij voor dat doel reeds toen naar de, voor hen zeker afgelegen, landen om de Folkertsloot zouden behoeven te trekken.

Dit bleef door vele eeuwen heen gelijk, waarschijnlijk zelfs ook nog toen met de oprichting der Kloosters in Friesland, dus van de 12e en 13e eeuw af, ook de veen-industrie in breeder banen werd geleid. De vele kloosterstichtingen over geheel Friesland, doch speciaal wel die over de Friesche klei verspreid met hunne dikwijls tot vele en vele honderdtallen aangroeiende bevolking, hadden voor eigen gebruik alleen reeds meer behoefte aan brandstof dan de onmiddellijke nabijheid van het klooster kon opleveren.

Wij zien dan ook reeds vrij vroeg verscheidene dezer kloosters Uithoven of Voorwerken in de Veenstreken oprichten, van waaruit eerst het klooster en misschien later ook de omwonende bevolking daarvan van turf werd voorzien.

De stichting van een uithof te Bakkeveen door het onder Hallum gelegen Premonstratenser klooster Mariëngaarde en van een uithof te Veenwouden door het Cisterciënser-klooster Klaarkamp onder Rinsumageest zijn hiervan de bewijzen. Van dezen laatsten uithof, waarschijnlijk gesticht met het dubbele doel, eensdeels om te dienen als zomerlustoord voor de abten, anderdeels om in de turfvoorziening van het groote klooster te voorzien, staat midden in het dorp Veenwouden nog als overblijfsel van het eerste doel de massieve woon- en verdedigingstoren „de Schierstins". Als bewijs voor het tweede doel kennen wij nog de zeker naar deze monniken genoemde Schiersloot, die de verbinding vormde voor de van Veenwouden naar Rinsumageest varende turfschepen.

Ook de stichting en uitbreiding bijvoorbeeld van het Hasker-konvent of klooster St. Maria's Rozendal te Haskerdijken staat zeker met de verveening dier streek in verband. Mogelijk dat het groote klooster Ludinghakerke ten Noorden van Achlum, dat rechten op het Haskerconvent kon reclameeren [1], van daar zijn turf betrok. Ook het Benedictijner klooster Smalle Ee heeft zeker zijn veengraverij gehad, terwijl de Waterweg, die dit klooster verbond met de ten Zuiden van de tegenwoordige Veenhoop gelegen klooster-stichting bij Vlierbosch, nog bekend is als de Monnikegreppel.

Toch geloof ik niet, dat de veenen ten Westen van Eernewoude reeds in den kloostertijd als zoodanig zijn ontgonnen. Ik meen hiervoor mij zelfs op schriftelijke bewijzen te kunnen beroepen.

In het Annael ofte Land-boek van Vriesland door Kempo van Martena (zoowel afzonderlijk uitgegeven als voorkomende in het Groot Placaat en Charterboek van Vriesland) vinden wij op den Landdag (wij zouden tegenwoordig zeggen de zitting van de Provinciale Staten) anno 1506 vermeld: „Het derde puncth was, om die landen die woest ende oeverheerigh (oenbeheerd) laeghen tusschen Wartena ende Oldeboerne, ende tusschen die Wolden ende Groeuw.... te bedijcken tot des Hartoeghs proufijt, ende van die woeste ende overheryghe landen wolden sie met dijcken ende waetermoelens ghûed iandt maecken".

Dit bedijkingsplan (wij zouden het nu noemen het plan tot oprichting van een waterschap) in den tijd toen de Saksische hertogen eenige orde schiepen in de chaotische toestanden, waarin Friesland in de 15e eeuw door de twisten der Schieringers en Vetkoopers was vervallen kwam niet in uitwerking, doch er blijkt ons voldoende uit dat het bedoelde landschap bestond uit z.g.n. „wildlanden", hooilanden in hun oerstaat, die wij tegenwoordig, naar de er op groeiende zeggen of driekante grassen aanduiden als „blauwgrasmieden". Wanneer er in de oude stukken toch sprake is van veenderijen wordt er geregeld gesproken van „verdolven feen".

Een tweede parallel, die wij tusschen dezen reeds meer dan vier eeuwen geleden en den tegenwoordigen tijd kunnen trekken is, dat wij toen reeds de eerste maatregelen aantreffen om het Friesche landschap tegen vernieling en verarming te beschermen.

In hetzelfde landboek vinden wij n.l. een verbod van den bekenden stadhouder van Keizer Karel V t. w. George Schenck, Vrijheere tot Tautenburgh, waarbij hij maatregelen neemt om de overdadige verveening en vergraving van den bodem en de verdere ontbossching te voorkomen. Voor elken omgehouwen eik moesten twee nieuwe worden ingeplant. 't Is zeker niet toevallig dat de Keizerlijke Stadhouder, die blijkbaar ook een natuurvriend was, niet alleen meer dan vier eeuwen geleden reeds vooruitliep op het tegenwoordige werk van „It Fryske Gea", doch dat hij ook de oer-stichter is geweest van het nog naar hem genoemde Natuurmonument, thans eigen aan en beschermd door de Stichting op Toutenburg.

Een bron waarin wij zeer welkome aanwijzingen vinden omtrent de economisch geographische toestanden van de landerijen om de Folkertsloot zijn de Beneficiaal-boeken van Friesland, in 1543 opgemaakt op last van de Vrouwe gouvernante Maria van Hongarijen, als vertegenwoordigster van Keizer Karel V.

Wij zien hierin o. a. de pastoors en lagere geestelijken uit Idaarderadeel, die hunne bezittingen moesten opgeven, klagen over „die quaede wateren", die „hunne landen verdorven hadden" en waardoor zij „groote schaede lijden". „De hlasten van wateren ende dijcken" waren zoo groot, „dat de koeyen en beesten na Pinxteren noch op de stall staen".

De vermelding, die de Pastoor en de Kerkvoogden van Grouw doen omtrent bezittingen, die de Kerk in de streek, die ons thans interesseert, had liggen, is zoo teekenend, dat ik niet kan nalaten deze in zijn geheel over te nemen:

„Item, oeck heeft de voorsz. Kercke een zaete „landts toe Grouw, dwelck bruyct nv ter tyt Dode „Edez, dwelcke is geweest int jaer vijffthien„hondert ende achtendetwintich wylt woest landt, „naederhandt begraeuen, besloeten, ende heett „int jaer vijffthienhondert ende eenendeveertich „opbrocht twaleff gulden floreenen, maer syjaers „daer nae, te weeten, int jaer tweeëndeveertich, „nae Karstydt, heeft de voorsz. Meyer Dodo, „voorsz. saete opgegeuen, zeggende tot de „Kerckvoechden ende Pastoer, hy wolde lieuer „de voorsz. saete landen verlaeten, affaeren, dan „syaers twaleff gulden floreenen daer voer te „huere geuen, ende is noch op den huydige dage „den derden in Februario, Anno &c. drieënde„veertich onverhuyerdt; is te besorgen, datse in „toecomende jaer nyet meer dan negen gulden „floreenen off thien zal moegen opbrengen, off „daer omtrent, by de jaeren goedt fructelyck „sent, off nyet fructelyck, an deeze voorsz. zaete „op de nooderazyde zyn naestlegers Meynaert „Gossez-erffgenaemen, an de Suyderazyde dat „Clooster tSmallenee met een stuck landis, ende „Abbe Douwez, myt zyn Consorten ende Jan „Onys met hueren landen, ende es voorsz. sate „landen, loepende int oest ant waeter, heetende „dHaameer, int west oock ant waeter, hietende „dGraft; nochtans wylen Meynaert Gossazoon „erffgenaemen hebben wat landen daer tusschen „leggen".

Wij weten hieruit dus precies wanneer en hoe moeizaam dit land ten Oosten van de Graft, nabij de Folkertsloot en strekkende tot de Haansmeer, waarschijnlijk in de omgeving waar thans nog de vervallen Sate „Laban" en verder Oostelijk de boerderij de Oude of Wildlandskooi ligt, of wel in het tegenwoordige waterschap „de Wildlanden" en daar, waar het princelijk jachthuis heeft gestaan en de veentrekkers hebben gewerkt, voor het eerst van slooten is voorzien en als cultuurland in gebruik is genomen.

Het komt mij voor, dat de verveening van deze landerijen ter weerszijden van de Folkertsloot eerst is aangevangen in de 17e eeuw, misschien wel eerst in de tweede helft van die eeuw.

In de Beneficiaalboeken van 1543 worden bij geen van de omliggende dorpen — Grouw, Warrega, Wartena, Eernewoude, Oudega — bezittingen aan veenlanden genoemd, terwijl zulks bij andere dorpen en in andere grietenijen meermalen het geval is.

Wij vinden dan echter in het Register der resolutiën en placaeten van H. E. M. de H.H. Staaten van Friesland, dat in 1697 is „geaccordeerd in de verkooping van 45 madmaaten beneven 31 pondemaaten en een fenne, alle Pastoryelanden van Eernewoude om vergraven te worden."

Slaan wij hierbij nu op de kaarten van den Frieschen Atlas van Schotanus à Sterringa, gebundeld in 1698, dan vinden wij op de kaart van Smallingerland uit 1687 in de Boornbergumer Veenen wel reeds verscheidene meer en minder omvangrijke en met name genoemde turfgraverijen in vol bedrijf, doch in de omgeving van de streek, die ons nu het meeste interesseert, op de kaarten van Idaarderadeel en van Tietjerksteradeel beide uit 1694 slechts de aanduiding van het begin van een aldaar in te richten turfgraverij.

De Haans-meer(*) komt op die kaart van 1694 vrijwel geheel gelijk voor, zooals de watersportliefhebbers dien thans nog kennen. Aan de Zuid-Oostzijde Oostwaarts van de op de scheiding van Idaarderadeel en Tietjerksteradeel gelegen en naar den Oksepoel voerende doorvaart het Diepgat is een verlaat geteekend, dit wil zeggen een sluisje blijkbaar als toegang tot het daarachter gelegen Oudveen; Oostwaarts van het verlaat staat een watermolentje en ten Noorden daarvan is een huisje, misschien een z.g.n. veentrekkerstent, d. i. een tijdelijke woning voor de verveeners, gelegen. Deze tent schijnt te staan op de Zuid-West punt van het Oud-Veen gelegen in den hoek van het Haansmeer en de Folkertsloot en genaamd „de Witlok". Het sluisje diende blijkbaar voor de invaart in het Oudveen genaamd „de Groote polle en de Fok".

Deze plaats is nog heden een van de hoogst gelegen en minst drassige hoekjes in deze omgeving en is dus bij de watersportliefhebbers een van de meest gezochte aanlegplaatsjes.

De turf-vaart in dit Oudveen op en de begrenzing daarvan zijn niet op de kaarten uit den atlas van 1698 aangegeven, zooals een en ander wel het geval is bij de veengraverijen in de Boornbergumer Veenen, waaruit geconcludeerd mag worden, dat de verveening bij het Princehof toen nog in het begin was.

De oud Friesche verveeningswijze was nog vrij primitief. Het veen werd eenvoudig hier en daar uit in het land gestoken gaten, zoogenaamde „hallingen, hellingen of hellen" (**), gegraven of gedregd, en op de overgebleven akkers of ribben gedroogd en gespit. In betrekkelijk korten tijd groeien deze hellen vanzelf weer dicht. Toen de windwatermolens in zwang kwamen (volgens Vegelin dateert deze uitvinding uit de 15e eeuw) werd van iedere verveening een afzonderlijk poldertje gemaakt, dat veelal door een „jasker", het eenvoudigste soort watermolentje, werd bemalen.

In dit stadium verkeerde de verveening van de Oude Veenen blijkbaar in het laatst der 17e eeuw.

In 1751 is echter in onze provincie de Giethoornsche manier van verveening in zwang gekomen, waarbij het veen of klijn door groote trek- of moddernetten opgehaald en over het naastgelegen land werd gespreid. Deze wijze van verveening had tengevolge, dat er geen akkers of ribben bleven staan en het uitgeveende land geheel tot een waterplas werd gemaakt, door enkele smalle hagen of grensstrookjes omgeven, welke hagen gewoonlijk later geheel of ten deele ook nog wegspoelden.

Deze laatste wijze van verveening, die deze industrie tot een soort grootbedrijf stempelde, is in het Zuiden van de provincie, waar zich vele Giethoornsche families, zgn. „Gieteren", metterwoon vestigden, sterk in zwang gekomen.

Ook de groote waterplassen in onze Oude Veenen, de in deze omgeving gelegen z.g.n. Groene Deken, speciaal het overgroote Zuidelijke gedeelte daarvan, (***) en de ten Zuiden van de Bergumermeer gelegen Leijen (thans ook onder contrôle van „It Fryske Gea"), zijn op gelijke wijze ontstaan. Geen van deze plassen komt als zoodanig voor op de Provinciale kaart van 1732, (uitgave) Ottens, die speciaal door jhr. Vegelin van Claerbergen, met het oog op de plaats gehad hebbende verveeningen, was herzien.

Aangezien op geen van deze plassen slikgelden zijn ingeschreven, heeft de verveening ervan blijkbaar plaats gehad vóór 1823. De eigenlijke Giethoornsche wijze van verveening schijnt vrijwel niet Noordelijker te zijn doorgedrongen dan de hierboven genoemde streken.

De meeste verveende perceelen onder Tietjerk, Hardegarijp, Veenwouden en Noordelijker laten of lieten de typische gevolgen der Oud-Friesche verveeningswijze, de klein-industrie, die speciaal voor de eigen behoeften en die der nadere omgeving werkte, nog duidelijk zien.

Natuurlijk stelt de historicus zich ook de vraag wie het waren die deze Oude Veenen vergroeven of lieten vergraven.

De vroegere Eernewoudster predikant B. Bollemans van der Veen, die in den Nieuwen Frieschen Volks-Almanak van 1859 een beschrijving gaf van zijn dorp, meent te weten, dat de verveeners te Eernewoude woonden en dat deze zich in een buitengewonen rijkdom mochten verheugen, zoodat Eernewoude nog in het begin van de 19e eeuw het rijkste dorp van Tietjerksteradeel geweest zou zijn.

Dit wijst zeker ook op het feit, dat de vervening hier wellicht omstreeks 1800 op zijn hoogtepunt was, terwijl wij overigens ook wel met dominés opvatting mee kunnen gaan, al zullen er ook verveners dezer petten in Oudega hebben gewoond en al zouden wij de dorpsbeschrijving thans zeker in minder hoogdravend romantischen stijl en vorm gieten.

Feitelijk weten wij uit geschreven bronnen van Eernewoude weinig meer dan dat het een Oud Kerkdorp is, dat voor het eerst in 1471 in een Charter genoemd wordt, dat onbekend is in het register van de jaartaux voor het dijksonderhoud van 1504, doch dat wel weer voorkomt in de beneficiaalboeken van 1553 en waar in 1697 kerkelanden voor verveening werden verkocht.

* * *

Was er voor de Oude Veenen van omstreeks 1500 af nog een reeks gedrukte bronnen op te diepen, waaruit de geschiedenis hiervan met voldoende zekerheid kon worden opgebouwd; moeilijker is dit voor het geven van een beschrijving van de oude jacht- en vischrechten, die de Friesche Stadhouders hier uitoefenden.

De reeds genoemde Eernewoudster predikant wist er in de verheerlijking van zijn dorp overeenkomstig de romantische opvattingen van zijn tijd wel raad mee waar hij zegt:

„Bij de westelijke grensscheiding (van mijn geliefd dorp) verhief zich, ten Zuiden der schoone Folkertsloot, een jagtslot der doorluchtige Prinsen stadhouders" en verderop „Ook dit doorluchtige jagtslot is door den stroom des tijds medegesleept, terwijl zijne herinering bewaard wordt in den naam eener ter zelfder plaatse zich bevindende stulp „het Prinsenhof" en van een daarachter gelegen strook lands, de Prinsendijk".

Historische waarde heeft deze vermelding echter alleen voor het feit, dat er in 1859 nog een koemelkerij ten Westen van en aan de Haansmeer stond, die het Princehof werd genoemd.

Op deze zelfde plaats komt op de reeds gemelde kaart van Idaarderadeel van 1694 ook reeds een boerenhuis voor dat denzelfden naam draagt. Verder is er een grootendeels weggeslagen landstrook, die het Westersche Oud-Wijd, ook genoemd de Oksepoel, aan de Oostzijde afscheidt van het Oostersche Oud-Wijd en die van ouds nog bij de visschers en rietsnijders bekend staat als de Princeweg, zeker omdat de Friesche Stadhouder langs dien weg zich een enkele maal of meer geregeld naar zijn waarschijnlijk zeer eenvoudig jachthuis heeft begeven.

Een van de grootste vermaken in de 17e en 18e eeuw was zeker jacht en visscherij en dat de Friesche Stadhouders daarvan ook groote liethebbers geweest zijn bewijzen zeker wel hunne speciale jachtterreinen hier zoowel als op Het Bildt en in de omgeving van Oranjewoud. Hierbij zal het jachtterrein bij Eernewoude speciaal voor de jacht op waterwild en voor de visscherij bestemd geweest zijn.

Uit den aard van de zaak zijn hierover geen geschreven bronnen na te snuffelen.

Toch kunnen wij ons een dergelijke prinselijke jacht nog voorstellen door het Schilderij van den 17e-eeuwschen Frieschen schilder Nicolaas Wieringa uit de vroegere collectie van Jhr. Victor de Stuers en door den heer H. Martin afgebeeld en beschreven in het tijdschrift Oude Kunst, aflevering November 1917.

Wij zien daar den Frieschen stadhouder Hendrik Casimir II (1657—1696), die zeker ook nog in de Oude Veenen gejaagd zal hebben, in de kleurige en artistieke kleederdracht van zijn eeuw, vergezeld ter linkerzijde van zijn met een pols gewapenden opperjachtmeester, terwijl rechts achter hem, ook geheel in den stijl van zijn tijd, een kroesharige en keurig uitgedoste neger de medejachtgenooten helpt den jachtbuit aan den Prins te toonen.

De windhonden, de buitgemaakte hazen en de eenigszins golvende achtergrond maken het waarschijnlijk, dat het bedoelde schilderij een z.g.n. lange jacht voorstelt, die plaats had ten Oosten van het jachtslot Oranjewoud. Het zou echter niet onmogelijk zijn dat ditzelfde 17e eeuwsche prinselijke jachtgezelschap ook eens in Eernewoudes ruige petten had rondgedoold en daar de nieuwsgierigheid der eenvoudige dorpsbewoners had gaande gemaakt.

* * *

Het door It Fryske Gea aan te koopen natuurmonument beslaat thans een oppervlakte van ruim 168 hectare.

In de 19e eeuw waren de eigendomsrechten op dit terrein zeer versnipperd. Waarschijnlijk is het ook in de 17e en 18e eeuw in handen geweest van verschillende eigenaren. Mogelijk dat ook de Friesche Stadhouders eigenaren van een deel geweest zijn.

Zooals de vroegere relaties van het huis van Oranje met dit terrein nog voortleven in oude benamingen, kunnen wij ook enkele oudere eigenaren daaraan herkennen. Gossepolle, Heatelân, Luitsen Ommelân, Grietelân, Piersmaslân, Keffenslân, Jellestokspet en dergelijke zijn voorbeelden daarvan.

In 1863 werd het Oudveen „de Witlok" gekocht door den toenmaligen Grietman van Tietjerksteradeel Mr. J. G. W. H. Baron van Sijtzama te Bergum. Dit zou het begin worden van het vereenigen van een grooter complex in één hand. In 1922 was dientengevolge Mevrouw Fockema, geboren Baronesse van Sijtzama, eigenaresse van een reeds omvangrijk complex, aangeduid als de Krite, samen groot bijna 109 hectare of ongeveer 300 pondemaat.

In dat jaar heb ik dit complex voor deze eigenaresse publiek verkocht. Behalve het eilandje in de Haansmeer genaamd „het Vintje", dat met het daaraan verbonden recht van doorvaart van en naar de Folkertsloot, de Kruisdobbe en de Geeuw aangekocht werd door de Vereeniging „de Leeuwarder Watersport", werd van dit complex eigenaar Mr. Nicolaas Marius Lebret te Oosterbeek. Deze natuur- en watersportliefhebber kocht in de volgende jaren bij verschillende gelegenheden naastgelegen eigendommen, zoodat hij zijn bezit wist uit te breiden tot het tegenwoordige complex, groot 168.60.67 H.A. of in de oude Friesche Landmaat, 458 pondematen 10 einsen en 20 penningen.

Hij liet dit met zooveel liefde verzamelde terrein na aan zijn zoon, den heer Nicolaas Marius André Lebret, die aan It Fryske Gea dit onvergelijkelijke natuurmonument ter overname aanbood.

Aan de groote liefde voor de natuur en den voor de gemeenschap zoo bij uitstek nuttigen verzamellust van den vader en aan het royale aanbod van den zoon, die het complex voor eenige tienduizenden beneden den kostprijs aan It Fryske Gea aanbood, zal Friesland en zullen alle natuur- en watersportliefhebbers het te danken hebben, wanneer het voor opnieuw versnipperen bewaard kan blijven. Zou er één van die natuur- en watersportliefhebbers achterwege willen blijven zijn gave, groot of klein, te offeren voor dit grootsche natuurmonument, waaraan ten eeuwigen dage, naast de oude benamingen, zeker ook de naam Lebret verbonden zal blijven?

Ik wed, dat de regen van inschrijvingen op postgiro no. 195212, die al op een aardig voorjaarsbuitje begint te gelijken, zal aanzwellen tot een stortbui, die It Fryske Gea niet alleen dezen aankoop mogelijk zal maken, doch die de vereeniging na dezen aankoop nog krachtig genoeg zal doen blijven om de bescherming van het Friesche landschap met kracht voort te kunnen zetten.

Leeuwarden, Maart 1934.

NANNE OTTEMA.

De Friesche Stadhouder Hendrik Casimir II met jachtstoet naar het schilderij van den Frieschen schilder Nicolaas Wieringa, uit de 2e helft van de 17e eeuw.

---

[1] Monseigneur dr. P. J. M. van Gils wees mij op dit verband en op het feit, dat het klooster Ludinghakerke een stichting was van de Limburgsche Abdij van Rolduc.

(*) Op de kaarten heet dit meertje de Hans-meer; in 1543 zagen wij het echter aangeduid als de Haameer. Een goede Eernewoudster spreekt echter van en schrijft ook „de Haansmeer".

(**) Vgl. benamingen als Rohel, Lodde-hel, die voldoende door bedoelde uitdrukking worden verklaard. Vgl. ook de streek de Hallingen in de Trijnwouden.

(***) Dit Zuidelijke gedeelte, uitkomend aan de Folkertsloot, heet eigenlijk „de Zonnemeer", terwijl het Noordelijke gedeelte van dit water, dat den toegang vorm tot de z.g.n. Oud Wegstervaart, van ouds „de Groene Deken" heet.